

TINGLAB TUSHUNISHNI RIVOJLANTIRISHDA QO'LLANILADIGAN METODLARNING SAMARASI

Saule Ilyasovna Ishanova

Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Til ko'nikmalarining har biri bilan ishlash, ularni shakllantirish va integrallashtirish zamonaviy metodologiyaning asosi hisoblanadi. shu nuqtai-nazardan olib qaralganda tinglab tushunish ko'nikmasining muhimligini talablarga tushuntirib, ular bilan bu borada ishlash judaham muhim hisoblanadi. Zamonaviy ingliz tilida tinglab tushunishni shakllantirish va uni rivojlantirish bo'yicha bir qancha metodlarni amalda qo'llash mumkin, bularning aksariyati boshqa ko'nikmalar bilan integrallashtirilgan holda amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: Materiallar bilan tinglash, gapni tinglash, ma'lumotlar bilan tinglash, grafik va jadvallarni to'ldirish.

KIRISH

Oldindan tinglash mashqlari faoliyati xorijiy tilda tinglashni o'rganishda yordam berishda juda muhim rol o'ynaydi. Ular o'qituvchilarga o'quvchilar mavzu haqida bilib olgan narsalari haqida ma'lumot berishda va matndagi so'z va til tuzilmalariga tayyorlanishgani haqida aytib beradi. Tinglov oldi mashqlaridan tashqari, tinglovchilarga nimalarni o'rgatishni aniqlashtirib olishlariga yordam beradi va chet tilida tinglashdan kelib chiqadigan tashvishlarni kamaytiradi. Bundan tashqari, tinglovdan oldin tinglovchi tadbirlar sinf muhokamasi va o'quvchilar o'rtasida ko'proq mulohaza qilish imkoniyatlarini taklif qilishi mumkin. Bu yerda turli darajadagi ingliz tili va EAP tinglash kurslariga oson moslasha oladigan ba'zi bir –tinglash oldi tadbirlari mavjud.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Talabalarga tinglash matnining mavzusini aniqlab olishda ko'maklashadigan obrazlarni, xaritalarni yoki diagrammalarni ko'rsatish mumkindir. "Talabalar tinglashdan avval tinglash masalalarini, mashqlarini yozishlari mumkin, so'ngra ularning savollariga javob berishlarini eshiting." Miya bo'roni va so'z tarmoqlarida talabalarga tinglash mavzusini berish va ulardan so'zlarni chiqarish, talabalarning yordami bilan forumdagi so'zlar,

mavzular va qo`shma-mavzular o'rtasidagi munosabatlarga e'tibor qaratib, so'zlar bilan taxta ustidagi semantik tarmoqlarni jalb qiladilar. Menga o'rgat metodida : Har bir o'quvchiga bir nechta so'z yoki iboralarni berish, bir-biringizga so'zlarni ifodalarni juftlik bilan tushuntirishlarini so'rash, ular zarur bo'lsa, lug'atga murojaat qilishlari mumkin. Talabalar eshitishlari mumkin bo'lgan narsalarni tinglashlari va belgilashlari mumkin. Xitoylik shov-shuvlar: o'quvchilarni ikkita satrga qo'ying, chiziqdagi birinchi so'zni pichirlab, navbatdagi navbatdagiga shivirlab va shunga o'xshab, keyingi o'quvchi eshitgan so'zni eshitib yoki taxtada so'z yoki uni ifodalanishini yozadi. Tinglash mavzusi bilan bog'liq bo'lgan jumla yoki ifodani kiritib, qo'shiqni o'rtoqlashamiz. Tinglovchilarga qisqa metrajli qo'shiqni, qofiyani yoki jaz bilan bog'liq mavzuni o'rgatish. Grafik organizatorlar: Talabalarga satrlar bo'yicha matnda ma'lumotlarni jamlaydigan bo'sh grafik organizatorini bering. Talabalar to'g'ri joylarda eshitish uchun kalit so'zlarni tinglashadi va to'ldiradilar. Talabalar matnni tinglashadi va qanday fikrlar bildirilganligini ko'rishadi. Bundan tashqari, tezroq "anonim" so'rovnomam ham bo'lishi mumkin, natijalari dars oxirida aniqlanishi mumkin. O'qish mashqini birinchi bo'lib o'qib chiqing: o'quvchilarga tinglashni mo'ljallagan matnning dastlabki satrlarini bering. Ularga barcha transkripsiyasini va o'qish uchun ham oz vaqt berishingiz mumkin (faqat matnning mazmunini olishlari uchun). Keyin transkripsiyani o'qiyotgan o'quvchisiz aniq ma'lumotni tinglash ustida ish olib boring. Bu juda ko'p tafsilotlar bilan murakkab matnlar uchun samarali faoliyatdir.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Agar tinglovchilarning suhbatini tinglanadigan bo'lsa, unda tinglovchilarning qiziqishini uyg'otish mumkin. Kim? Agar talabalar bir nechta belgilar bilan suhbatni (yoki matnni) tinglashni istasa (va, albatta, belgilarni identifikatsiya qilish tinglovchilarning vazifalaridan biri bo'lmasa) tinglovchilarning kimligini ko'rib chiqing. Nima qilishim kerak, o'qituvchi? Noto'g'ri tartibda tinglash uchun nuqta shaklida ko'rsatmalar yozing. Talabalarga ularni buyurtma qilishni so'rash. Bu faoliyat tinglovchilarni tinglash uchun dam olishga yordam beradi, chunki ular kelgusida nima bo'lishini aniq bilishadi. Eslatma: Tadqiqotni talabalar bilan muhokama qiling va ular ostida eslatmalar olish uchun miya chiziqlarini yozing. Keyin eshitishingiz mumkin bo'lgan o'tish so'zlarining mohiyatini tushuntiring. Biz tinglamoqchi bo'lgan matn turiga qarab, tinglashning pastki ko'nikmalariga e'tibor qaratishimiz kerak, talabalarimizning darajasi va ularning qiziqishlari, biz ehtiyojlarimizga mos

keladigan tinglashdan oldin vazifani tanlashimiz mumkin. Biz keyingi mashg'ulotlarda ma'ruza va eslatma olishni maxsus ravishda tinglaymiz. O'qish jarayonida talabalar kutgan va taxmin qilingan narsalarni tushunishlarini va ular nimani eshitishlarini tekshirishlari mumkin. Talabalar quyidagi mavzularga e'tibor qaratishlari mumkin: Tarkib. Mavzular va sub mavzulari qanday? Mavzular va kichik mavzulari bir biriga qanday bog'liqligi, dinamiklarning til ishlatishi, so'zlovchilar yangi g'oyalarni tanitishi uchun qaysi so'zlardan foydalanadilar? Bu mavzuni qanday qilib o'zgartiradilar? Qanday qilib ular noaniqlik bildiradi? Matn davomida ularning intonatsiyasi qanday o'zgaradi? O'qish jarayonida tinglovchilar tinglovchilarning tinglovchilar matnidagi fikrlarga ta'sir qilishi mumkin; Masalan, talabalar o'zlariga savol berishlari mumkin: "Men aytayotgan so'zlarga qo'shilamanmi? Ularning gaplariga boshqa tomon bormi? Ko'pincha tinglovchilarning faoliyati quyidagi ko'nikmalarga qaratiladi: tinglovchilarni tinglash; Muayyan axborotni tinglash; Gapiruvchining nuqtai nazarini yoki fikrini tinglash. Foydalanishni istagan tinglash matniga qarab, tinglashning pastki ko'nikmalariga e'tibor qaratishimiz kerak, talabalarimizning darajasi va ularning qiziqishlari, bizning ehtiyojlarimizga mos keladigan vazifasini tanlashimiz mumkin. Siz tinglash vazifalarini rejalashtirayotganda, ish matnida barcha ma'lumotlarning to'liq qayta chaqirilishi, hatto ona tilida gapiradigan kishilarda odatda amalga oshishi qiyin bo'lgan va shuningdek kutilmasligini yodda tutishimiz kerak. O'qitish uchun mo'ljallangan tinglash mashqlari muvaffaqiyatli bo'lishi va tinglovchilarning tinglash qobiliyatiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashi kerak. Kontekstli vazifa atrofida tinglash faoliyatini tuzish. Kontekstualizatsiya qilinadigan tinglash faoliyati taxminiy real vazifalarni bajaradi va tinglovchilarga kutilayotgan axborot turini va haqiqiy tinglashdan oldin nima qilishni tushuntiradi. Boshlang'ich darajadagi vazifa xaritada gi joylarni aniqlash (bir tomonlama) yoki ism va manzil ma'lumotlarini almashishi (ikki tomonlama) bo'lishi kerak. O'rta darajadagi talabalar darsning boshqa qismini (ikki tomonlama) aytib berish uchun hikoyani yaratish uchun bir narsalarni (bir tomonlama) o'rnatish yoki juftlik bilan ishlash bo'yicha ko'rsatmalarga rioya qilishlari mumkin. Faoliyatning ta'lim maqsadini va javob turini aniqlash. Har bir faoliyat bir yoki bir nechta maxsus tinglash qobiliyatini yaxshilash maqsadiga ega bo'lishi kerak. Tinglash mashqlaridan bir nechta maqsad yoki natija bo'lishi mumkin, ammo boshlang'ich yoki oraliq tinglash mashqlarining e'tiborini tortmaslik uchun ehtiyot bo'lish kerak. Har bir tinglash holatida tinglashni tushunish maqsadlarini tan olish o'quvchilarni tinglashning tegishli strategiyalarini tanlashga yordam beradi. Identifikatsiya qilish:

Tovushlar, so'zlar toifalari, morfologik farqlar kabi xabarning muayyan tomonlarini tan olish yoki ajratish. Yonaltiruvchi: Mavzu, matn turi, sozlama kabi muhim xabarlarni aniqlash. Asosiy g'oyani tushunish: yuqori darajadagi g'oyalarni aniqlash. Tafsilotlarni tushunish, qo'llab-quvvatlovchi tafsilotlarni aniqlashdir. Replikatsiya: Xabarni og'zaki yoki yozma ravishda takrorlash. Tinglash matnining qiyinchilik darajasini tekshiring. Quyida keltirilgan omillar tinglash matnining muayyan maqsad va ma'lum o'quvchilar guruhining nisbiy qulayligini yoki qiyinchiliklarini aniqlashga yordam beradi. Axborot qanday tashkil etilgan? Hikoyaning boshqa bir o'z hikoyasi yoki ko'rsatmasi tanish talablarga mos keladimi? Voqealar tabiiy xronologik tartibda taqdim etiladigan matnlar, informatsion nomga ega bo'lgan va aniq tashkilotdan (birinchi navbatda asosiy g'oyalar, tafsilotlar va ikkinchi misollar) keyin ma'lumotni taqdim etadigan matnlar osonroq. Mavzuga ega bo'lgan talabalar qanchalik tanish? Madaniy tafvutlar tufayli bilimlarini noto'g'ri qo'llash katta tushunish qiyinlashuvi yaratishi mumkinligini yodda tuting. Matn ortiqcha bo'lishi kerakmi? Qobiliyatning quyi darajasida tinglovchilar qisqa va oddiy xabarlarni osonlik bilan ishlov berishlari mumkin, ammo yuqori malakaga ega bo'lgan talabalar tilning tabiiy zaxirasidan foyda olishadi. Matn bir nechta shaxs va ob'ektni qamrab oladimi? Ular aniq farqlashadimi? Ikki shifokorning o'zaro suhbatiga qaraganda, shifokor va bemor so'zlashuvi matnni tushunish osonroq va ular boshqa jinsdan bo'lsa ham osonroqdir. Boshqacha qilib aytganda, farqlar qanchalik ko'p bo'lsa, tushunish shunchalik oson bo'ladi. Matn tomoshabinlarning eshitgan narsalarini talqin qilishda ko'mak berish uchun ko'mak beradi. Videolardagi xaritalar, diagrammalar, rasmlar yoki tasvirlar kabi yordamlar tinglash usulini mazmunli qilish va ma'nolarni ko'rsatish uchun foydalidir. O'quvchilarni eshitadigan yoki ko'rishi mumkin bo'lgan narsalarga tayyorlash uchun tinglashdan avvalgi tadbirlardan foydalaning. Tinglovdan oldin tanlangan tadbirlar bir necha usulda tinglashga tayyor bo'lishi mumkin. Dastlab tinglash vaqtida o'qituvchi mavzuni o'rganishi va matnning lingvistik tarkibini baholashi tinglovchilarni tinglash uchun mo'ljallangan matnni tushunish uchun zarur bo'lgan asosiy bilimlarni yoki talabalarning mavjud bo'lgan bilimlarni faollashtirishi mumkinligini bilishi mumkin. O'quvchilarni tinglashlari kerak bo'lgan matnning turi, ular qanday rol o'ynashi va tinglayotganlari maqsad (lar) ni tushunish uchun guruh yoki hamkorlikdagi ish uchun imkoniyatlar yaratib berish, fon o'qitish yoki sinf muhokamasi faoliyati juda muhimdir. Namunaviy tinglash faoliyati: rasmlarga, xaritalarga, diagrammalarga yoki grafikalariga qarab, so'zlar yoki grammatik tuzilmalarni ko'rib chiqish, kerakli narsalarni o'qish, semantik tarmoqlarni (ular bilan bog'liqligini ko'rsatuvchi

tushunchalar yoki so'zlarni grafik tartibga solish) yaratish, tinglash matni, faoliyat yo'nalishlari yoki yo'riqnomalarini o'rganish, rahbarlik qilish amaliyotini bajarish, ta'lim maqsadidagi tinglash faoliyati, tinglash maqsadi va talabalar malakasi darajasi shular jumlasidandir. Tinglash faoliyati mashqlari matnga bevosita aloqadordir va talabalar tinglash vaqtida uni eshitib turishadi. Tinglash mashqlarini vaqtinchalik rejalashtirayotganda ushbu fikrlarni yodda tuting: agar talabalar tinglashdan oldin yoki darhol yozma topshiriqni bajarishlari kerak bo'lsa, tinglashdan oldin uni o'qib chiqing.

XULOSA

Talabalar diqqat e'tiborini tinglash vazifasiga bag'ishlashlari kerak. Tinglashdan oldin yozma topshiriqni bajarish bo'yicha ko'rsatmalarni tushunib yetganiga ishonch hosil qiling, shunda ular nima qilish kerakligini tushunib olish kerakligiga shunchaki chalg'itmaydi. Tinglov paytida kamida yozishni davom eting. Esingizda bo'lsa, asosiy maqsad ishlab chiqarish emas, tushunishdir. Tinglovda yozish kerak bo'lsa, talabalarni ushbu asosiy maqsaddan chalg'itishi mumkin. Agar tinglovdan so'ng yozma javob berilishi kerak bo'lsa, bu vazifa ko'proq talabga javob berishi mumkin. Matn orqali tinglovchilarni boshqarish uchun tadbirlarni tashkil qiling. Asosiy g'oyani, mavzuni va sozlamalarni tanlash va tinglash faoliyati bilan global faoliyatni birlashtiring. O'quvchilarning diqqatini butun tushunish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan matn elementlariga qaratishi uchun savollardan foydalanish zarur. Tinglov jarayoni boshlanishidan oldin talabalar tinglashdan so'ng og'zaki yoki yozma javob berishlari kerak. Javoblarni tinglash talabalarning xabarning muhim qismlarini tushunishiga yordam beradi. Tinglovchilarni tinglashda tushunishlarini nazorat qilishni rag'batlantirish uchun oldindan foydalaning. Tinglovdan oldingi faoliyatni bajaring va tinglovchilarni o'zlarining oldingi bilimlari va o'tishning mavzulari yoki hodisalari haqida bilgan narsalari nuqtai nazaridan mantiqiy yoki yo'qligini tekshirib ko'rishlarini eslatib qo'ying. Mumkin bo'lgan joyga darhol xabar bering. Talabalarni javoblarini noto'g'ri yoki noto'g'ri ekanliklarini tekshirishga undang. Namunaviy-tinglash faoliyati turlari: Ma'lumotlar bilan tinglash; grafik va jadvallarni to'ldirish; xaritada marshrutni ta'qib qilish; ro'yxatdagi narsalarni tekshirish; gapni tinglash; muayyan ma'nolarni izlash uchun; to'ldiruvchi mashqlarni bajarish; rasmiy va norasmiy ro'yxatlarni ajratib ko'rsatish.

Effektiv til o'qituvchilari o'quvchilarga turli vaziyatlarni, kirish turlarini va tinglash maqsadlari bilan shug'ullanish uchun tinglash xulq-atvorini qanday o'zgartirishlari mumkinligini

ko'rsatadi va o'rgatadi. Ular tinglovchilarga tinglash strategiyasini ishlab chiqish va har bir tinglash uchun tegishli strategiyalar mos kelishiga erishishga yordam beradilar.

REFERENCES

1. Ahmadaliyev A. M. Qosimova A. X. Innavasiyon faoliyat va ilg'or pedagogic texnologiyalar - Toshkent 2006
2. Jalolov J.J. Chet tili o'qitish metodikasi –T.: O'qituvchi, 2012
3. D. Adamson, “Inter-language variation in theoretical and pedagogical perspective”, London, 2008.
4. Hector Hammerly, “Fluency and accuracy”, England, 1991.
5. J. Wilson, How to teach listening, Longman, 2008
6. Scott Thronbury, How to teach speaking, Longman, 2005
7. Keith Harding, “English for specific purposes”, Oxford, 2001
8. Richard, J.C. & Rogers, T.S., Approaches and methods in language teaching. Cambridge University Press. Retrieved August 20th, 2009.

